

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 745-756.
|| Geliş Tarihi-Received: 20.06.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 10.08.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1317609

**Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bir Akâid Risâlesi:
Risâle-i Akâid-i Dîniyye**

An Aqaid Book of the Old Turkey Turkish Period: Risale-i Akaid-i Diniyye

Mehmet Fatih UZUN*

Öz

Bu çalışmada Abdurrahman b. Muhammed el-Aydîni adına kayıtlı *Risâle-i Akâid-i Dîniyye* adlı eser, genel özellikleriyle tanıtılarak yazım özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Eserin müellifi Aydîni ile ilgili kaynaklarda bir bilgiye tesadüf edilememiştir. *Risâle-i Akâid-i Dîniyye*'deki bilgilere göre Aydîni eserini, İshak Bey oğlu İsa Bey'in kethüdası Sinan Bey adına H.844/ M.1460 senesinde telif etmiştir.

Risâle-i Akâid-i Dîniyye, İslâm dininin itikadî hükümlerinden muhtasar olarak bahseden mensur bir akâid kitabıdır. Konya Yusuf Ağa Kitaplığı'nda 673 numarada bir mecmua içerisinde yer alan ve harekesiz olarak yazılan eser, 35 varak olup istinsah tarihi bulunmamaktadır. Eski Türkiye Türkçesinin yazım ve dil özelliklerini gösteren eserde, İslam mezhepleri ve bu mezheplerin akâid ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Ehl-i Sünnet ve Cemaat Mezhebi'nin görüşleri savunulan eserde diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Mukaddime ve ıstılah başlığı altında akâid ilminin kavramları hakkında bilgiler verilirken; mesele, fayide ve sual-cevap başlıkları adı altında mezheplerin itikadî konulardaki farklı görüşleri yer almaktadır. Ayrıca eserin sonunda fasıl başlığı altında Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatını anlatan bir bölüm bulunmaktadır. Eser, XV. yüzyılda dinî konularda telif eserlerin Türkçe kaleme alındığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında din, inanç, akâid ile ilgili geniş bir söz varlığına sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, *Risâle-i Akâid-i Dîniyye* adlı mensur akâid risâlesini tanıtmak, eserin muhtevasını ve yazıldığı dönemin yazım özelliklerini örneklerle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Risâle-i Akâid-i Dîniyye, Aydîni, Eski Türkiye Türkçesi, Akâid, 15. Yüzyıl.

Abstract

In this study, the work titled *Risale-i Akaid-i Diniyye*, registered in the name of Abdurrahman b. Muhammad al-Aydîni, is introduced with its general features and evaluated in terms of its writing characteristics. No information about the author of the work, al-Aydîni, could be found in the sources. According to the information in *Risale-i Akaid-i Diniyye*, he wrote his work on behalf of Sinan Bey, the chamberlain of İsa Bey, son of İshak Bey, in 844 AH / 1460 AD.

Risale-i Akaid-i Diniyye is a prose book of aqaid that briefly mentions the theological provisions of the Islamic religion. The work, which is included in a mecmua numbered 673 in

* Dr. Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu Dekanlığı, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: mfuzun@dho.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6096-0415.

Yusuf Aga Library in Konya, is written in unmoved form, has 35 folios, and there is no date of its printing. In the work, which shows the spelling and language features of Old Turkey Turkish, Islamic sects and their views on aqaid are included. The views of Ahl al-Sunnah and Jamaat sect are defended and the views of other sects are also included in the work. While information about the concepts of the science of aqaid is given under the titles of muqaddimah and istilah, the different views of the sects on the issues of belief are included under the titles of issue, fayide and question-answer. In addition, at the end of the work, there is a chapter on the life of the Prophet Muhammad (PBUH) under the title of chapter. The work is very important in terms of showing that works on religious subjects were written in Turkish in the XVth century. Besides, it has a wide vocabulary related to religion, belief and aqa'id.

The aim of this study is to introduce the prose aqaid treatise titled Risale-i Akaid-i Diniyye, to reveal the content of the work and the writing characteristics of the period in which it was written with examples.

Key Words: Risale-i Akaid-i Diniyye, Aydını, Old Turkey Turkish, Akaid, 15th Century.

Giriş

Türk dili, tarih içinde çok geniş bir coğrafyada konuşulmasının yanısıra ilk yazılı metinlerden bu yana işlenmekte ve ortaya konulan eserlerle gelişimini sürdürmektedir. İlk yazılı metinlerde ortak olan dil zamanla değişikliklere uğramıştır. Coğrafya, din, kültür vb. değişiklikler Türk dili içerisinde farklı dönemlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemlerden birisi de Türklerin Anadolu'ya göç edip yerleşmeleri sonucunda Anadolu ve Rumeli bölgesinde ve Oğuz-Türkmen lehçesi temelinde kurulup gelişen Türk yazı dilinin XIII-XV. yüzyıllar arasını kaplayan Eski Türkiye Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi diye isimlendirilen dönemdir (Korkmaz, 2004, s. 99).

Türkler Anadolu'da yeni bir yazı dili oluşturmalarından sonra bu yazı diliyle özellikle beylikler döneminde birçok telif ve tercüme eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserler içerisinde dinî eserler önemli bir yer tutmaktadır. Başta *Kur'ân-ı Kerim* olmak üzere dinî eserleri tanıma, anlama ve halka anlatmak amacıyla Türkçe dinî eser telif-tercüme faaliyetleri ve din dilinin Türkçeleşmesi hız kazanmıştır. Bu dönemde iman, namaz, oruç, helal ve haram gibi temel dinî kavramlar hakkında eserler yazıldığı gibi İslam inancının esaslarını anlatan akâid eserleri de kaleme alınmıştır.

Arapça "dügümlemek" anlamındaki "akd" kelimesinden türetilen "akâid" kelimesi İslam dininin temel kaideleri, inanılması zarurî hükümleri anlamına gelmektedir. Akâid ilmi, genel olarak iman esaslarından bahseden ilmin genel adıdır, özel manada ise akâid, İslam dininin iman esaslarından tartışmaya girmeden muhtasar olarak bahseden bir ilimdir" (Kılavuz, 1989, s. 212).

Sünnî akâid eserleri ile ilgili ilk telif faaliyetleri Hicrî I. yüzyılda başlamıştır. Ancak bu ilk dönem eserleri akâid konularının tamamını ihtiva eden müstakil telifler olmayıp daha çok bid'at fırkalarının reddini hedef alan çalışmalar mahiyetinde olup hadis ve fıkıh âlimleriyle mutasavvıfların itikadî görüşlerini aksettiren risâleler halindedir. Akâidi oluşturan esaslar ancak Hicrî IV. yüzyılda İmam Eş'arî ve İmam Mâturîdî ile kurulan Sünnî kelâm içinde sistemleştirilmiştir (Kılavuz, 1989, s. 214).

Türk-İslâm edebiyatında akâid ilmine dair birçok eser bulunmaktadır. Bu eserler manzum ve mensur olarak yazıldığı gibi manzum ve mensur karışık şekilde yazılan eserler de mevcuttur. Bu eserlerin bazıları şunlardır: *Sirâcul-Kulûb* ve *Miftâhu'l-Cenne*¹ İmam Birgivî'nin *Vasiyyetnâme* isimli eseri, Şeyh Âlim Sinân'ın manzum *Akâidnâme*si, Rızâ'nın *Nazmu'l-Le'âlî*'si, İlmî Mehmed Efendî'nin *İtmâmü'l-Merâm min-Nazmi'l-Kelâm*

¹ Birçok kaynakta Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu söylenen bu eserlerin ona ait olmadığı ortaya çıkmıştır. Bk. Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", TDVİA II s. 56-58.

isimli eseri, Nahîfî'nin *Tevhîd-i Hakk* isimli eseri, Şemsî Ahmed Paşa'nın *İtikâdnâme'si* (Çavuşoğlu, 2015, s. 45; İz, 1964, s. 34-40; Atik, 2020, s. 210; Akpınar, 2019).

1. Muhammed b. Abdurrahman el-Aydîni ve Risâle-i Akâid-i Dîniyye

İslâm dininin itikadî hükümlerinden muhtasar olarak bahseden ve Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan *Risâle-i Akâid-i Dîniyye* isimli eser tek nüsha olup bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Mecmuada 27a-61b yaprakları arasında bulunan eser; din, iman ve mezheplerle ilgili bilgiler sunan muhtasar bir akâid kitabıdır. Eserin girişinde akâid ilminin kavramları hakkında bilgiler verilmiştir. Mesele, fayide ve sual-cevap bölümlerinde ise İslam mezhepleri ve bu mezheplerin akâid ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Ayrıca eserin sonunda fasıl başlığı altında Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatını anlatan bir bölüm bulunmaktadır.

Eserin müellifi, Abdurrahman b. Muhammed el-Aydîni, ile ilgili kaynaklarda bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Müellif, eserin mukaddimesinde eseri İsa bin İshak Bey'in kethüdası Sinan Bey adına telif ettiğini belirtmektedir. İshak Bey, II. Mehmet döneminde Anadolu Beylerbeyliği ve daha sonra II. Beyazıt döneminde de veziriazamlık yapmış İshak Paşa olarak bilinen ve İnegöl'de mülklerinin yanında bir külliyesi ve imareti bulunan Osmanlı'nın XV. yüzyıldaki önemli devlet adamlarındandır (Dia, 2000, s. 537). İshak Paşa çeşitli görevler sebebiyle İnegöl'den ayrıldıktan sonra buradaki emlakinin yönetimini kethüdası Sinan Bey takip etmiştir. Aydinî de eserini Sinan Bey'in işaretleri sonucu kaleme almıştır.

Eserin sonundaki kayıta müellif eserin yazılış tarihini ve kendi adını vererek eserini tamamlamıştır:

“Elhamdülillâh ki hicretün sekiz yüz altmış dördüncü yılın (11) rebî'ul-evvel gürresinde bu risâlenün te'lîfi e'kall-i 'ibâdullâh 'Abdurrahmân (12) bin Muhammed el-Aydîni et-Tirevî elinde bi-'avnillâh tamâm oldu ve 'ş-şalâtü (13) 'alâ Muhammedin ve âlihî ecma'in” (61b).

2. Nüsha Özellikleri

Risâle-i Akâid-i Dîniyye isimli eser, Konya Yusuf Ağa Kitaplığı'nda 673 numarada bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Eserin başka bir nüshası tespit edilememiştir. Mecmuanın 1b-26b yaprakları arasında “*Metâlibü'l-'Aliyye Fî-Beyâni Ahoâli'l-Kütübi'l-Erba'ati'l-İlâhiyye*” isimli Arapça-Türkçe olarak yazılmış, dört büyük kitaptan bahseden bir eser bulunmaktadır. 27a-61b yaprakları arasında “*Risâle-i 'Akâid-i Dîniyye*” isimli eser, 61b-67b yaprakları arasında Birgili Mehmed Çelebi'nin “*İnkâzû'l-Hâlikîn*” isimli eserinin Türkçe tercümesi vardır. 69b-139b yaprakları arasında “*Kitabü Mesalihi'l-Müslimin fî-Menafi'i'l-Mü'minin*” isimli eser bulunmaktadır. Bu eser Yaşar Yücel tarafından çalışılmıştır (Yücel, 1988).

Mecmua içinde yer alan “*Risâle-i Akâid-i Dîniyye*” isimli eser, 35 varak, 70 sayfadır. 195X120 mm. ölçülerinde olan eser nesih hat ile yazılmıştır ve harekesizdir. Eser siyah mürekkep ile yazılmıştır ancak; konu başlıkları, sual-cevap bölümleri, mesele ve fayide gibi başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İshak Bey oğlu İsa Bey'in kethüdası Sinan Bey adına H.844/ M.1460 senesinde Abdurrahman b. Muhammed el-Aydîni tarafından kaleme alınmıştır. Eserin istinsah tarihi belli değildir ancak aynı mecmua içerisinde yer alan “*Kitabü Mesalihi'l-Müslimin fî-Menafi'i'l-Mü'minin*” isimli eserin başında yer alan tarihten H. 1053/M. 1643-1644 hareketle eser üzerinde çalışma yapan Yücel (1988) o dönemin devlet adamlarını ve Kâtip Çelebi'nin “*Keşfü'z-Zunun*” isimli eserindeki kaydı referans göstererek M. 1639 tarihinde veya biraz öncesinde yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür (Yücel, 1988, s. 61). Mecmuada “*Risâle-i Akâid-i Dîniyye*”den sonra yer alan “*İnkâzû'l-Hâlikîn*” adlı eserin tercümesinin sonunda H. 986/M. 1578-1579 tarihinde

tamamlandığı ibaresi bulunmaktadır. “Risâle-i Akâid-i Dîniyye” de muhtemelen bu tarihlerde istinsah edilmiştir.

3. Eserin Muhtevası

Eserin giriş bölümüne Muhammed b. Abdurrahman el-Aydinî, Allah’a hamd ve peygambere salât ile başlamaktadır:

“(1) Hamd-i bî-ḥad ve şükr-i bî-girân ol menba‘-ı ihsân-ı bî-pâyân (2) ḥaḳ sübhânehû ve ‘azze şânehû dergâhına vâşıl olsun (3) kim vech-i ihsân ve nizâm-ı ekmel üzere ‘âlemi ka‘r-ı ‘ademden (4) şahrâ-yı vücûda iḥrâc itdi sümme ki bu cümleden nev‘-i insânı (5) aḥsen-i taḳvîmde taşavvur idüp ‘aḳl-ıla maḥallî ve teklîf-i (6) ma‘rifetde mecellî kıldı ve bunun ümür-ı ma‘âşî ve aḥvâl-i ma‘âdî (7) kemâ yenbeḡî muntazam olmağ-ıçun ol âyîne-i vücûb ve imkâna ḥulâsâ-yı (8) ekvân ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî şalavâtü’r-raḥman seyyidü’l-mürselîn ve ḥâtemü’n- (9) nebiyyîn Muḥammedî raḥmetü’l-‘âlemîn irsâl eyledi ve anuḡ ümmetinüḡ (10) müctehidleri ḳablinden şer‘at esâsın uşûl-i dîn-ile muḥkem ve mübeyyen (11) eyledi” (27a).

Eserin giriş bölümündeki hamd ve salâttan sonra müellif; İsa Bey oğlu İshak Bey’in kethüdası Sinan Bey tarafından kendisine akâid ilmine dair Türkçe bir eser telif etmesinin işaret buyurulduğunu ve hemen bu emre icabet ettiğini belirtir:

“**ba‘dehû** çünkü ma‘denü’l-birri ve’l-elṭâf kerîmü’-ḥulḳ şerîfü’l- (12) evşâf mu‘înü’l-İslâm ve ḡavsü’l-müslimîn re‘îsü’l-ḡuzât (13) ve’l-mücâhidîn emîr-i mükerrem be-mesîḥ bin Meryem ‘İsâ Beg bin İshâḳ (14) Beg müdde-i zılle ḥidmetlerinüḡ emîn ve kethüdâsı zübdetü’l-‘ârifîn (15) tâlibü’l-ḥaḳ ve’l-yakîn müşîr-i mufahḥam lâ-zâle câmi‘an beyne’l-elîf ve’l-ḳalem (1) Sinân Beg ḥizmetleri cânibinden bu du‘â-ḡüy-ı muḥlislerine şöyle (2) işaret olındı-ki uşûl-ı dînde ya‘ni ‘aḳâyid ‘ilminde Türkî lisân-ıla (3) mu‘abbir risâle te’lîf idem ki dürr-i meknûn ola ve (4) anuḡ muṭâle‘ası berekâtında şol imân vâcib olduḡı (5) nesneleri ‘ale‘t-taḫşîl-i yakîn taḫşîl ola ḥaḫîd-i taḳlîd- (6) den ḥalâş olınup yakîn ucına yitişile ve nice fevâid-i (7) laṭîfe daḡı bile ma‘lûm olına eyle olsa sem‘an ve tâ‘atan diyüp (8) işaret mücebince ḥidmet-i iltizâm gösterildi ümîd oldur ki (9) behîc-i istikâmetden ve seyl-i şavâbdan tecävüz olunmaya inşâ‘allahü (10) ta‘âlâ” (27a-27b).

Eserin telif sebebini belirttikten sonra “mukaddime” başlığında bilgiye ulaşmanın iki yolu olduğunu belirten müellif, bu yollardan birisinin Hz. Peygamber ve sahabenin yolunda olduğunu ve onlara Ehl-i Sünnet ve Cemaat denildiğini diğer yolun ise bu yola muhalefet edip bid‘ate ve dalalete düştüğünü ve bu tayifenin de başlangıçta altı fırka olduğunu, daha sonra ise bu her fırkanın on ikişer fırkaya ayrıldığını belirtir. Müellifin verdiği bu bilgiler 73 fırka hadisindeki² fırka tasnifine de uygundur (Keleş, 2005, s. 26).

“bil-ki Mütেকellimün ṭayifesinden şunlar ki i‘tikâd bâbında (3) zâhir-i sünnet üzerine olup şahâbe-yi rasûl ve ehl-i sünnet-i cemâ‘at (4) rāhına sülûk itmişlerdür anlara ehl-i sünnet-i cemâ‘at dirler ve bu (5) tarîḳa muḡâlîfet idüp zâhiri terk idenlere ṭayife-yi muḡâlîfün (6) dirler ve ehl-i bid‘at ve ḋalâl daḡı dirler ve bu ṭayife evvel ibtidâda (7) altı fırka oldılar fırka-yı evvel Ḳaderiyye fırka-yı şânî Cebriyye fırka-yı (8) ḡâliş Râfizıyye ve fırka-yı râbî‘ Ḥariciyye fırka-yı ḥâmis Müşebbihe fırka-yı sâdis (9) Mürciye andan sonra her fırka on iki fırka oldılar taḫşîli mezḡeb-i (10) muḡtelife yirinde zıkr olımmışdur” (28b).

Mukaddimeden sonra müellif; “ehl-i hak” olarak adlandırılan Ehl-i Sünnet ve Cemaat Mezhebi’nin iki büyük âlimi olduğunu söyler ve İmam-ı Muhammed Mansur Mâturîdî, İmam-ı Ebu’l-Hasan Eş‘arî ve mezhepleri hakkında bilgiler verir:

“**ba‘dehû** bil-ki ehl-i ḥaḳ ṭayifesinden (4) iki ‘âlim rabbânî-yi ‘ilm-i dînde meşḡur ve muḳtedî[dür] birisi Ebü Mûsâ-yı (5) Eş‘arî adlu şahâbî neslindendür ki aḡa Şeyḡ Ebu’l-

² “Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar, benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır.” İbn Mâce, Ebü Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünen, Fiten, 17, (H. No: 3991)

Hasan Eş'arî (6) dirler her ki bunun mezhebine muvâfık i'tikâd itmişlerdir anlara (7) Eş'aire dirler ekser ehl-i memâlik bunlardır ve birisi Semerkand kûrâsından- (8) dur Mâturîd adlı köyden bir imâm-ı fâzıldur ki aña Şeyh Ebû (9) Mansûr Mâturîdî dirler ve şunların kim i'tikâdı bunun mezhebine (10) muvâfık olmuşdur anlara Mâturîdiyye dirler” (29a).

Istılahat başlığı altında ise akâid ile ilgili kavramların açıklamaları ve mezheplerin bu kavramlara dair görüşleri yer almaktadır. Müellif bu kısımda hak, batıl, vücud, tahkik ve kevn gibi kavramların açıklamalarını vermektedir. Bu kavramlardan sonra eşyanın hakikati ve çeşitli fırkaların bu konudaki görüşleri yer almaktadır:

“**bil-ki** eşyanın (1) ya'ni mevcûdâtın aşlı ve hakîkati ehl-i hak katında sâbit ve (2) muhakkağdur şübütına dağı 'ilm müte'allıkdur ve yakîn vardur tayıfe-yi (3) Sofestâiyye bu hükümde ehl-i hakka muhâlefet itdiler bunlar dağı üç (4) fırkadur **fırka-i evvel** 'İnâdiyyedür bunlar eşyanın hakâyıkına 'inâd (5) idüp inkâr iderler mevcûdât bi'l-küllîyye hayâlât-ı bâtilledür (6) diyü zu'm-ı bâtil iderler fırka-i sâni 'İndiyyedür ki şey'ün hakîkati (7) kişünün i'tikâdına tâbi'dür mu'ayyen bir hakîkati yokdur hak ki (8) bir kimesne bir nesneye kadim i'tikâd eylese ol nesne kadimdür hâdis (9) i'tikâd itse hâdisdür diyü zu'm-ı bâtil iderler fırka-i sâlişe (10) Lâ-edriyyedür ki hiç bir şey'ün şübütına yâ 'adem-i şübütına 'ilm-i yakîn (11) yokdur belki şekk üzerineyüz belki şekk itdügümüzde dağı (12) yakînimüz yokdur anda dağı şekk üzerineyüz ilâ gayri nihâye şekden (13) halâş olmazuz diyü herzeler söylerler” (30a).

Eserde daha sonra kelimelerdeki bilginin kaynaklarından bahsedilerek, havas-ı selime, haber-i sadık ve akıl kavramları ve çeşitli mezheplerin bu konulardaki yorumları anlatılır. Müellifin bu bölümde verdiği bilgiler Teftazânî'nin “*Şerhu'l-Akâid*” eserindeki ve dolaylı olarak Nesefî'nin akâidindeki bilgilerle örtüşmektedir.³ Bu da müellifin Maturidîlik konusunda bağlı olduğu ekolü göstermesi açısından önemlidir:

“âlemün esbâb-ı ma'hlûkâta nazar üçdür (16) **sebeb-i evvel** havâss-ı zâhiredür ki âfetlerden sâlim ola bu dağı beş (17) hâşşadur (30a) ... **sebeb-i sâni** haber-i şâdıkdur ya'ni şol haberdür ki (3) vâkı'a mu'tâbık ola” (31a).

... **sebeb-i sâlişe** 'akldur'aqlun ta'rîfide ihtilâf çokdur (11) evet ehl-i Hak katında hak budur ki 'akl nefsi-nâtiqaya bir kuvvedür (12) ya'ni bir şifadur ki anın sebebiyle nefsi-nâtiqa 'ulûma ve idrâkâta (13) kâbil ve müsâ'id olur” (31b).

Kelam ilminin kaynakları ve çeşitli fırkaların bu konulardaki görüşlerinden sonra ilham, mevcud, cisim, araz, kelam, zat, sıfat vb. akâid ilmine dair kavramlar açıklanmış ve mezheplerin bu konulardaki farklı görüşleri belirtilmiştir.

Akâid ilmine dair kavramlardan sonra eser; mesele, faide ve sual-cevap bölümleriyle ilerlemektedir. Bu bölümde kelam, Kur'an, rü'yet, kaza ve kader, iman, ecel, mirac, rızık, haşır, sırat, havz, iblis, enbiya, nebi, keramet, hilafet vb. kelam ilmiyle alakalı mevzular yer almaktadır. Mesele ve fayide başlığı altındaki bölümlerde Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebinin görüşleri çerçevesinde bu konularda bilgiler verilirken sual-cevap bölümlerinde Ehl-i Sünnet ve Cemaat'e muhalif görüşlerin iddialarına cevap verilmektedir:

“**mes'ele** Enbiyanın (7) ve ebrârın ehl-i kebir kiyâmet gününde şefâ'atleri hakdur (8) 'akl ve nakl şâhiddür Mu'tezilî katında tevbesüz ölse şefâ'at (9) câyiz degüldür” (44a).

“**fâyide** kâfirlerin evlâdında ki (17) hâl-i şâgîrde ya'ni ki bâliğ olmadın vefât itmişlerdir ihtilâf [42a] itdiler ba'zılar ehl-i cennetdür ve ba'zılar ehl-i nârdur didiler İmâm-ı (2) Ebû Hanîfe evlâd-ı müşrikinden ki hâl-i şâgîrde ölmüş ola su'al (3) olındığı vakt tevakkuf

³ bk. Teftazânî (2017). *Şerhu'l-Akâid*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları

eyledi bunların hâlini Allâh bilür (4) didi haq dağı budur ki zîrâ aḥbâr muhtelif olıcaq sükût (5) efdaldür” (41b-42a).

“**su’âl** hadîsde gelmişdür ki âhîr zamânda ‘İsâ nebî ‘aleyhi’s-selâm gökden [47b] (1) yire nüzül itse gerekdür bes Muhammed ne vech-ile hâtemü’l-enbiyâ (2) olur **cevâb** ‘İsâ nuzül itdükdün sonra Muhammedüñ şerî‘atine (3) tâbî‘ olur anuñ ḥalîfesi olsa gerekdür hadîsde (4) beyân olunmuşdur ammâ mezḥeb-i şahîḥ oldur ki ol vaqt (5) ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm ḥalka imâmet idüp Mehdî aña iktidâ ide” (47a-47b).

Eserin sonunda fasıl başlığı altında Hz. Muhammed (s.a.v)’in hayatına yer verilmiştir. Bu bölümden sonra müellif tarih vererek eserini tamamlar:

“Elḥamdülillâh ki hicretüñ sekiz yüz altmış dördüncü yılıñ (11) rebî‘ul-evvel guresinde bu risâlenüñ te’lîfi eḳall-i ‘ibâdullâh ‘Abdurrahmân (12) bin Muhammed el-Aydîni et-Tirevî elinde bi-‘avnillâh tamâm oldı ve’s-şalâtü (13) ‘alâ Muhammedin ve âlihî ecma‘în” (61b).

4. Dil ve Yazım Özellikleri

Risâle-i Akâid-i Dîniyye isimli eserde genel olarak Türkçe kelimelerin yazımı Eski Türkiye Türkçesi özellikleri göstermektedir. Bununla beraber aynı kelime ve eklerin farklı yazıldığı durumlar mevcuttur. Eserin bir akâid metni olması sebebiyle çok geniş olan söz varlığı ve farklı dil ve yazım özelliklerine sahip olması eser üzerinde inceleme yapmayı önemli kılmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında genellikle orijinal imlâya uyulmuştur. Bazı eklerin kök ve gövdelerden ayrı yazılması bize Türk yazı dilinin özelliklerini göstermektedir. Eserde akâid ile ilgili kavramlar Arapçada olduğu gibi kullanılmıştır. Genel olarak Arapça kelimelerin sayısı Farsça kelimelerden fazladır. Eserde bağlaçlarla birbirine bağlanan uzun cümleler kullanılmıştır. Anlatım özellikleri bakımından açıklayıcı anlatım kullanılmıştır. Didaktik bir tarzda kaleme alınan eserde özellikle soru-cevap bölümlerinde tartışmacı anlatım dikkat çekmektedir. Eserin yazım özellikleri aşağıda gösterildiği şekildedir:

Ünlülerin yazımı

a ünlüsünün yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda olan “a” ünlüsünü göstermek için genellikle elif (ا), bazen üstünlü elif (أ) ve bazen de medli elif (آ) kullanılmıştır. Nadiren harf ya da hareke kullanılmamıştır.

قنتده 41a/06	أق 60b/14
انوك 27a/09	اندن 27b/14
التي 28b/07	ادلو 29a/05
أجیلق 32b/13	انوك 50b/01

İç seslerde: İç ses durumunda olan “a” ünlüsünü göstermek için genellikle harf ya da hareke kullanılmamıştır. Bazen elif (ا), nadiren de medli elif (آ) kullanılmıştır.

وارمش 28a 14	یرادلمش 42b/10
اراسنده 29b/03	انانماقدر 44b/16
اولمق 56b/01	اولمادی 52a/11
بونلرك 48a/09	اولمشلردر 40a/01

Son seslerde: Son ses durumunda “a” ünlüsü için genellikle he (ه) ve bazen de elif (ا) kullanılmıştır.

انده 30a/12	اوله 45b/13
-------------	-------------

اكا aqa 54b/05

انوكله anuq-ıla 41b/12

صوكره soqra 42a/14

قطنده qatında 41a/06

e ünlüsünün yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda “e” ünlüsünü göstermek için genellikle elif (ا) kullanılmıştır. Nadiren de harf ya da hareke kullanılmamıştır.

ايلدي eyledi 27a/09

ايدر eydür 28a/15

اكر eger 28a/04

ايله eyle 35a/13

النده elinde 31b/05

دكلدي degüldi 59b/04

İç seslerde: İç ses durumunda olan “e” ünlüsünü göstermek genellikle harf ya da hareke kullanılmamıştır. Bazen de he (ه) kullanılmıştır.

ايدله ideler 49b/10

استمزدي istemezdi 59b/12

دئرلردي dirlerdi 59b/09

دئمكدür dimekdür 56a/11

ازرله üzerene 51b/16

گلیسردر geliserdür 51a/05

Son seslerde: Son ses durumunda “e” ünlüsü için he (ه) kullanılmıştır.

کمسنه kimesne 29a/02

نسنيه nesneye 29b/10

گله gele 34b/12

ايله eyle 35a/15

کفرنه küfrine 38b/04

گورمهگөрmege 39b/17

ı, i ünlülerinin yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda bu ünlüler elif (ا) veya elif ye (اي) ile yazılmıştır:

اراقدن ıraqdan 32a/02

اتمز itmez 28b/10

ايدوب idüp 60a/17

اكسي ikisi 29b/06

اشتدرر işitdürür 36a/02

اشيدر işidür 30b/02

İç seslerde: İç seslerde “ı, i” ünlüleri göstermek için genellikle ye (ي) harfi kullanılmıştır. Bazen de harf veya hareke kullanılmamıştır.

اولنجه olunca 33b/10

يرنده yirinde 28b/10

يلنده yılında 60b/02

بلکل bilgil 29a/10

کشینئگө kişinüñ 30a/07

گلمیشدür gelmişdür 54b/10

Son seslerde: Son seslerde “ı, i” ünlüleri için genellikle ye (ي) harfi kullanılmıştır.

دخي dahı 53a/02

ايلدي eyledi 27a/11

قטי qatı 59b/07

برسي birisi 29a/07

امدي imdi 56a/14

يدي yedi 61b/07

o, ö, ve u, ü ünlülerinin yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda olan “o, ö, u, ü” ünlülerini göstermek için, genellikle elif-vav (او) kullanılmıştır bazen de harf ve hareke kullanılmamıştır.

اولنلر olanlar 28a/17

اوغرلماق uğurlamak 48b/65

اون on 49a/07

üçinci 43a/08

اوكرنرلردى 49b/15   ازرنه 51b/06

İç seslerde: İç ses durumunda olan “o, ö, u, ü” ünlülerini göstermek için bazen harf ve hareke kullanılmamış, bazen de vav harfi (و) kullanılmıştır.

يوقدر yokdur 29b/14   بلوك bölük 28b/11
بونلردر bunlardur 29a/07   كويدن köyden 29a/08
كذب gidüp 28a/07   طقوز tokuz 33a/12

Son seslerde: Kelime sonunda “u, ü” ünlüleri için vav (و) harfi kullanılmıştır.

ادلو adlu 29a/05   جانلو canlu 40b/17
گيرو girü 33b/07   ديوي diyü 29a/02
بو bu 28a/12   كندو kendü 32b/04

Ünsüzlerin yazımı

Eserde kullanılan ünsüzlerin yazımında Eski Türkiye Türkçesi özelliklerinin yanında Arap-Fars dillerinin yazım özellikleri de göze çarpmaktadır. Metinde “p” sesinin gösterilmesinde “b” (ب) ve “p” (پ), “ç” sesinin gösterilmesinde “c” (ج) ve “ç” (چ), “g” ve “k” sesinin gösterilmesinde ise kef (ك) kullanılmıştır.

ç ünsüzünün yazımı

Eserde “ç” ünsüzünün yazımında birlik yoktur. Genellikle “c” (ج) ile yazılmıştır, ancak “ç” (چ) ile yazıldığı da görülmektedir.

كجمز geçmez 34a/13   اچنده içinde 41b/05
چقور çukur 41b/08   قجان kaçan 54b/02
چقمز çıkmaz 43a/12   كچه گicesinde 37a/14

p ünsüzünün yazımı

Eserdede “p” ünsüzü genellikle başta, ortada ve son seste “b” (ب) ile yazılmıştır. Zarf-fiil eki olan “-p” daima be (ب) ile karşılanmaktadır.

ديوب diyüp 27b/07   كوستروب gösterüp 28a/05
كذب gidüp 28a/07   كتوروب götürüp 34b/01
بلوب bilüp 44b/14   اتميوب itmeyüp 56b/10

g ünsüzünün yazımı

Eserde “g” ünsüzü genellikle “k” ünsüzünü de karşılayan kef (ك) ile gösterilmektedir.

كركدر gerekdür 27b/10   كله gele 28b/13
گلدی geldi 27b/16   كورمز görmez 31a/05
گیبی gibi 34b/07   كچه گicesinde 37a/14

η ünsüzünün yazımı

Eserde iç ve son ses durumunda olan “η” ünsüzünü göstermek için genellikle kef (ك) kullanılmıştır.

انوك anuη 30b/11   كندونك kendününη 34a/05

buğa 30b/16

باğa 36a/10

فاسقك fāsıkuş 38b/15

صقرا şoşra 42a/14

t ünsüzünün yazımı

Eserde diğer Eski Türkiye Türkçesi eserlerinde olduğu gibi genel olarak ön seslerde bulunan kalın sıradan t ünsüzü “t” harfi (ط) ile yazılmıştır.

طتلوق tatluluk 33a/16

طشره taşra 34a/12

طارلقدن tarlıqdan 57a/16

طوغدی toğdı 61a/05

طورمقدن turmaqdan 44a/10

طوتمدلر tutmadılar 61b/06

s ünsüzünün yazımı

Eserde Türkçe kökenli kelimelerin ön seslerindeki “s” ünsüzünü göstermek için genellikle kalın sıradan ünlülerin yanında sad (ص), ince sıradan ünlülerin yanında sin (س) kullanılmıştır.

صنمه şanma 37b/13

صقار şaqlar 54b/13

صقرا şoşra 57a/10

سوسه sevse 54b/11

İç ve son seslerde kalın sıradan ünlülerin yanında sin (س) harfi kullanılmıştır.

اوليسردر olısdur 53a/10

اراسنده arasında 53b/08

Bazı ek ve şekillerin yazımı

a. İncelediğimiz eserde “içün, ile, dağı, kim, ki” gibi bazı edatlar kendinden önceki sözcüklerle bitişik yazılmıştır.

اولدخي ol-dağı 61b/05

اولدوچون olduğı-çun 32a/01

موتچون mevti-çün 40b/17

دينله dīn-ile 27a/10

بلکم bil-kim 32a/11

بلکه bil-ki 32b/02

b. İncelediğimiz eserde “ol” zamiri genel olarak ayrı yazılmıştır. Ancak bazen kendisinden sonra gelen kelime ile bitişik yazıldığı da görülür.

اولدخي ol-dağı 61b/05

c. Ayrılma hali eki +dAn ve +dIn olmak üzere iki farklı şekilde yazılmıştır.

اوكدین öğdīn 50a/06

انلردن anlardan 51a/04

بيلدن yıldan 51b/12

الندين elinden 52a/09

d. Bazı sözcüklerde ayrılma hâl ekinde önce zamir “n”si kullanılmamıştır:

كندودن kendüden 56a/05

e. İncelediğimiz eserde sıfat-fiil eki olan -dUK hem düz ünlülü, hem de yuvarlak ünlülü yazılmıştır:

كتوردیکی 58b/09

اولدوغي 61b/09

f. Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zaman için kullanılan “-(y)IsAr” ekinin eserde birkaç örneği bulunmaktadır.

اوليسردر olısdur 53a/10

گوستريسردر gösteriserdür 36a/03

g. “i-” cevher fiili metinde genellikle kendinden önceki sözcükten ayrı yazılmıştır.

جئيلردن ایدی 49b/01

مرسل ایدی mürsel idi 47b/07

Sonuç

Muhammed b. Abdurrahman el-Aydî'nin XV. yüzyılda kaleme aldığı *Risâle-i Akâid-i Dîniyye* adlı eser, inanç ve akâid konularını ele alması ve Eski Türkiye Türkçesi ile kaleme alınması açısından oldukça önemli bir eserdir. Eserin bir dinî eser olması ve Türkçe kaleme alınması XV. yüzyılda dinî eserlerin dilinin Türkçeleştiğini göstermesi yönüyle dikkate değerdir. Bir mecmua içerisinde yer alan ve nesih hatla, harekesiz şekilde yazılan eserin istinsah tarihi belli değildir.

Ehl-i Sünnet ve Cemaat Mezhebi'nin görüşleri savunulan eserde diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Didaktik tarzda kaleme alınan eserde açıklayıcı ve tartışmacı anlatım tarzı öne çıkmaktadır. Mukaddime ve ıstılah başlığı altında akâid ilminin kavramları hakkında bilgiler verilirken; mesele, fayide ve sual-cevap başlıkları adı altında mezheplerin akâid konularındaki farklı görüşleri yer almaktadır. Yazım ve dil özellikleri bakımından Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gösteren eserde aynı kelime ve eklerin farklı yazıldığı durumlar da vardır. Bazı eklerin kök ve gövdelerden ayrı yazılması bize Türk yazı dilinin özelliklerini göstermektedir. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar yaygın şekilde kullanılmıştır. Eserin bir akâid metni olması sebebiyle çok geniş olan söz varlığı ve farklı dil özelliklerine sahip olması eser üzerinde inceleme yapmayı önemli kılmaktadır.

Çalışmada eserin nüshası, muhtevası ve tertibi hakkında bilgi verilmiş ve yazım özellikleri örneklerle gösterilmiştir. *Risâle-i Akâid-i Dîniyye* adlı eserin transkripsiyonlu metni, dil incelemesi ve sözlüğü tarafımızdan hazırlanmaktadır. Çalışmamız tamamlandıktan sonra eserin muhtevası bakımından dinî konulardaki çalışmalara, yazım ve dil özellikleri bakımından da Eski Türkiye Türkçesi dönemiyle ilgili çalışma yapan araştırmacıların çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akpınar, İ. (2019). Âlim Sinan Efendi'nin Manzum Akâid-nâme'si. İstanbul: *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*. içinde (Ed. Ü. Aslan, H. Taş), 99-153.
- Atik, H. (2018). *Türk İslam Edebiyatı*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Çavuşoğlu, A. (2015). *Türk İslâm Edebiyatı (Kitaplar, Türler, Devirler ve Şahsiyetler)*. Kayseri: Tezmer.
- Dia, (2000). İshak Paşa. *İslam Ansiklopedisi* (C. 22, s.537-538). İstanbul: TDV Yayınları.
- İz, F. (1964). *Eski Türk edebiyatında nesir: 14. yüzyıldan 19. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Keleş, A. (2005). 73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme, *Marife Dergisi*, 5(3), 24-45.
- Kılavuz, A. S. (1989). Akâid. *İslam Ansiklopedisi* (C. 2, s. 212-216). İstanbul: TDV Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2004). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. *TDAY Belleten*, 2, 99-106.
- Topaloğlu, B. (1996). Fırka. *İslam Ansiklopedisi* (C. 13, s. 35). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1994). Ehl-i Sünnet. *İslam Ansiklopedisi* (C. 10, s. 525-530). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetâb. Kitabı Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il-Müminîn, Hırzû'l-mülûk*. Ankara: TTK Basımevi.

Risâle-i Akâid-i Dîniyye'den Örnekler

31a

وارد رکاحو اسوئمت بالهذ دیر ایا اهل اسلام فتنه اذک
 نبوی بو قدر **سبب تانی** خبر صادق دبعی شول خبر ده که
 واقع مطابق اوله عی الی نوع در بری خبر منواتر در
 یعنی روق مک خبری در که عقل التو کذب از نه اتفاق
 انسی خبری کو درمن جو تالی نسبتند اما بو شرط بود که حکو
 خبر و بر مرم معقولاند خبر و بر مبرر بر که فایز امر
 معقولاند فایز بر من بر نه معلوم در بو خبر و فایز
 سزا براه موجود اوله البته اشک کتب علم ضروری بجا
 البیر مثل بر کسند بعد کور مسه خبر متواتر کاسبت کعبه
 وجود نه علم ضروری اچیلید ایدر اما علم ضروری و علم
 کسبی دن مراد بند و بی عن فریب ذکر اولونون شوا و الله تع
قرآن کلام الله اولوب رسول جبرائیل اباه وحی اولدوغی دئی
 بو خبر له ثابت اولمشدر بعض کفر که تمسبه و بر وجه در بعض
 متواتر علم افاد نفلد و عنده اکار ایدر سوزند نیک بطلانی
 معلوم در و بر سی دئی خبر رسول در که اولک رسالتی معجز
 کوی ستر کجه ثابت اولمشدر بعض نبی اباه رسول استسند
 فرق ایدر هر رسول نبی در اما هر نبی رسول اولوق لازم کلام

قوت سامع **قوت** باصره **قوت** شامه **قوت** ذائقه
قوت لامسه در اقل که حسنه صورتلواشیدر کفخی
 حسنه الوان و اشکال کبی سنلر کور نور اچیی حسنه
 حرارت و برورد و رطوبت و یوست کبی سنلر
 ادرک اولوز و بو قوت خامسه حیوانک جمیع بدن
 خلق اولمشدر بو ظاهر در مدی هر فی آنکه حیوان بو بین
 حسنه بر سی چورا خلق اولدنیسه اولجه صر و
 استعمال لیسسه عادت اللیه بویه جاری که حق تعالی حیوانک
 بو حسنه موافق بر ادرک خلق ایدر اوت امتسه دئی فایز
 در مثل فادردر که انسان بو زنده مشک استعمال اولدو
 و فتنه **قوت** شامه هیچ و سال کین حق تعالی بو کف نفس
 نالقه سنه که انسان ادرک عبارت در ادرک رایج خلق
بعده بلکه بو بشدن بر سیله ادرک اولمان سنه
 بر سیله ادرک اولمشدر عادت اللیه بویه اولکلشدر کین
 عقله نظر چایزد رفق بو حیوانک مثلا کوز له خلاف عادت
 اوزره اشتمک خلق اللیه با قسبی دئی بو کافیر اباه **بعده**
 بلکه حکما فتنه مذکور بش حسنه عیبری انسان ادرک بر حسی دئی

وارد

